

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 228-237.
Geliş Tarihi-Received: 15.03.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 04.04.2020
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.897401

Maraşlı Âşık Derdiçok'un Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım

An Ecocritical Approach To The Poems Of Derdiçok

Şule DÖNER*

Öz

Geçmişten günümüze çevresel sorunlar, yeryüzünde büyük yıkımlara sebep olmuş; insanlığı ve tüm canlıları tehdit eder hale gelmiştir. Bu yıkımların en büyük sorumlusu ise, içinde yaşadığı dünyayı pervasızca sömüren ve doğayı kendisine sunulan bir kaynak olarak gören insandır. İnsan ve doğa arasındaki ayrılmaz bütünlük zamanla unutulmuş; insan, doğa üzerinde kurduğu otorite ile doğal olana müdahale etmekten kaçınmamıştır. Çevre kirliliği, türlerin yok oluşu, doğal felaketlerin artışı çevreye verdiğimiz zararın ve bozulan ekolojik dengenin bir sonucudur.

Ekoeleştiri kuramı, ekolojik bir bilinç oluşturmak adına ortaya çıkan ve edebiyatı çevreci bilinç ışığında yorumlayan disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Canlı ve cansız tüm varlıkların yaşamın bir parçası olduğu fikriyle hareket eden ekoeleştiri, insan-doğa karşıtlığının ötesinde bir bilinç oluşturmayı hedeflemektedir. Bu bilinci en güzel yansıtan eserler ise, doğa ile iç içe yaşayan; bir nevi doğanın sesi olan âşıkların şiirleridir. Ancak halk şiirlerini ekoeleştirel bağlamda ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Bu sebeple çalışmamızda tabiatı şiirlerinde sıkça kullanan, doğaya içsel bir değer vererek onu kişileştirmekten kaçınmayan Maraşlı Âşık Derdiçok'un şiirlerini ekoeleştirel bağlamda inceleyeceğiz.

Anahtar Sözcükler: Derdiçok, ekoeleştiri, doğa, insan.

Abstract

Environmental problems from past to the present have caused great destruction in the world; it has become a threat to humanity and all living things. The biggest culprits of these destructions are people who recklessly exploit the world live in and see nature as an open source to them. The inseparable integrity between people and nature has been forgotten in time; people did not hesitate to interfere with the natural with their authority over nature. Environmental pollution, extinction of species, increase of natural disasters are a result of our damage to the environment and the deteriorating ecological balance.

Ecocriticism theory is an interdisciplinary approach that emerges in order to create an ecological consciousness and interprets literature in the light of environmental consciousness. Ecocriticism, acting with the idea that living and non-living beings are a part of life, aims to create a consciousness beyond human-nature opposition. The works that reflect this consciousness best are the poems of the folk poets who live together with nature and are a kind of voice of nature. However, there are almost no studies dealing with folk poetry in an ecocritical context.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş/Türkiye, e-posta: sule.dnr@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9489-9373>.

For this reason in our study we will examine the poems of the Derdiçok from Maraş, who frequently uses nature in his poems and does not refrain from personalizing nature by giving it an internal value, in an ecocritical context.

Key Words: Derdiçok, ecocriticism, nature, human.

Giriş

Geçmişten günümüze çevresel sorunlar yeryüzünde büyük yıkımlara sebep olmuş, insanlığı ve tüm canlıları tehdit eder hale gelmiştir. Bu tehdidin asıl sorumlusu ve kaynağı ise doğaya hükmetme arzusunda olan insanlardır. Çevre kirliliği, küresel ısınma, türlerin yok oluşu, su kaynaklarının azalması, kuraklık gibi ekolojik problemler doğayı tehdit eden insan kaynaklı etkenlerdendir. Oysa insanlık tarihinden beri insan ve doğa ayrılmaz bir bütün olarak var olmuştur. İlk insanlar doğanın bir parçası olduğunu bilerek doğaya saygıyla yaklaşmış ve onu anlamaya çalışmışlardır. “İnsanın doğadan ayrılmaz bir varlık olduğu gerçeği, sanayileşme ile birlikte unutulmaya başlamış ve kentleşme ile birlikte doğanın varlığı neredeyse yok sayılmıştır” (Dönmez 2012: 274). Sanayileşme ile gelen değişim ve dönüşüm her ne kadar insanlığa büyük katkılar sunmuş olsa da bu, doğa tahribatını beraberinde getirmiştir.

Doğaya olan bakış açısının değişmesinin en temel sebebi insan merkezli görüştür. Bu görüşe göre, doğa insana hizmet etmek için vardır ve insan doğa üzerinde istediği baskıyı kurmakta serbesttir. “İnsanın doğayla bir bütün olarak değil de doğaya karşı olarak konumlandırılmasının altında yatan en temel neden, doğanın cansız ve eylemsiz olarak görülmesidir. Etinden, sütünden, yumurtasından ve/veya derisinden faydalandığımız; ulaşım, binek aracı olarak kullandığımız hayvanlar ile ilaç, kozmetik ve giyim sektörlerinde kendilerinden faydalandığımız bitkiler; kültürel, ticari, sosyal, biyolojik ve dinsel olarak insanın emrine verilmiş metalar olarak görülmüştür ve görülmektedir” (Dönmez 2012: 278). Oysa doğa tek başına bir değere sahiptir ve bu değer insanın doğaya biçtiği değerden bağımsızdır. Doğanın insana ihtiyacı olmasa da ekosistemin bir parçası olan insan için doğaya vereceği en küçük zararın sonuçları kendi aleyhine olacaktır.

“Zaman içerisinde artarak çoğalan çevre sorunlarının tüm dünyanın geleceğini tehdit eder bir duruma gelmesi, toplumların çevre sorunlarına daha ciddi yaklaşımlarına sebep olmuştur” (Bulut 2005: 79-86). Böylece çevre bilincini edebiyat ve kültür alanına dahil eden ekoeleştirici kuramı doğmuştur. “Ekoeleştirici, edebiyat eleştirisi ve kuramları içinde, edebiyat ve kültür medeniyetlerini çevreci bir bakış açısıyla yorumlayan, edebiyat ile çevre, ekoloji ile kültür arasındaki ilişkileri inceleyen tek akımdır” (Opperman 2012: 9). İnsanları felaket senaryolarıyla korkutma ve cezalandırmanın sorunu çözemeyeceğine; aksine umutsuzluğa sebep olacağına dikkat çeken ekoeleştirici için esas olan, insana doğa merkezli bakış açısını kazandırmak ve doğayı korumada bu bilinçle hareket etmeyi sağlamaktır. “Doğa korumada esas fark yaratacak olan ruhumuza seslenen ve böylelikle içsel bir değişime olanak tanıyan edebî eserlerdir” (Özdağ 2017: 19). Şüphesiz ki edebiyat insanları etkileme potansiyeline sahiptir ve ekolojik duyarlılıkla yazılan eserler çevre bilinci oluşturmada önemli bir misyon üstlenmektedir. Okuduklarıyla empati kuran insan doğaya saygılı olacak, kendi ekolojik benliğini oluşturacaktır.

Ekolojik benliğin temeli için, insanların çevre konusundaki sorumsuz davranışlarına özeleştiriciyle yaklaşması ve doğaya karşı baskıcı ve sömürücü davranışlarını sorgulaması gerekmektedir. Çevresel yıkımı doğanın gözüyle ele alarak ekolojik benlik kazanan insan, böylece doğaya bütüncül yaklaşacak ve doğadaki tüm varlıkların içsel bir değere sahip olduğunun farkına varacaktır.

“Ekoeleştiri yalnızca edebiyat eserlerinde doğanın nasıl yansıtıldığını incelemeyi, doğaya yüklenen simgesel anlamları, bu anlamların oluşturduğu düşünce kalıplarını, nehirlerin, denizlerin, toprak, bitki ve hayvan türlerinin insan kültürlerini nasıl şekillendirdiğini, dilin nasıl kullanıldığını, çevre sorunlarına nasıl yaklaşıldığını, metnin içindeki değer yargılarını ve benlik kavramlarını da mercek altına alır” (Oppermann 2012: 25). Bu sebeple ekoeleştiri salt çevresel sorunları çözme amaçlı düşünülmemeli, ekoeleştiri de daha derin anlamlar aranmalıdır. Çünkü sığ ekoloji hareketi günümüz çevre sorunlarını çözmede yetersizdir. “Sığ ekoloji insan merkezlidir. İnsanları doğanın üzerinde ya da dışında tüm değerlerin kaynağı olarak görür ve doğaya yalnızca araçsal veya kullanımsal bir değer atfeder” (Dindar 2012: 62). İnsan salt kendini korumak amacıyla çevre sorunlarına yaklaşıyorsa, doğal kaynakların tükenmesini sadece kendi türünü düşünerek önemsiyorsa ekolojik benlik kazanamamış demektir. Doğaya sadece doğa olduğu için, insana olan faydasından bağımsız olarak değer vermek gerekmektedir.

Derin ekoloji hareketi buna dikkat çekerek doğaya derin anlamlar yükler ve içsel değerini ortaya koymaya çalışır. “Derin Ekoloji, doğanın insan tarafından ötekileştirilmesini, insanın kendisini doğadan ayrı ve üstün bir konumda değerlendirmesini ve doğanın hammadde kaynağı olarak bilinçsizce sömürülmesini eleştirir” (Opperman 2012: 21). Bütüncül bir insan-doğa ilişkisi ile hareket edilmesinin gerekliliğini ortaya koyar.

“Türk edebiyatında bu insan doğa bütünlüğünü yansıtan en güzel eserler, halk ozanları tarafından verilen eserlerdir. Halkın sözcüsü ve geleneksel kültürün en önemli taşıyıcıları olan ozanlar eserlerinde Türklerin geleneksel dünya görüşlerini, inançlarını ve mitolojilerini simgeler ve semboller içerisinde saklayarak günümüze kadar taşımışlardır” (Kabak 2018: 39).

Tabiat âşıklara her zaman ilham kaynağı olmuştur. Onlar tabiatın güzelliklerinden feyz almışlar, canlı tasvirler inşa etmişlerdir. Tabiata görünenin ötesinde bakmışlar, bizim göremediğimizi derin anlamlarla ve çağrışımlarla dile getirmişlerdir. Âşıkların doğayı bu kadar sık kullanmaları belki de doğayla iç içe yaşamalarındandır. Çoğu âşık kırsal kesimde yaşamış, yine konargöçer âşıklar diyar diyar gezerken gördüğü tabii güzelliklere dizeler söylemiştir. Bir toplumu harekete geçirme işlevi düşünüldüğünde âşıkların şiirlerinde doğa ile ilgili nasihatler olmazsa olmazdır.

Bu çalışmada şiirlerinde tabiata sıkça yer veren, ona farklı anlamlar yükleyerek canlı bir şekilde işleyen 20. yüzyıl âşıklarından Maraşlı Âşık Derdiçok'un şiirleri ekoeleştirel bağlamda incelenecektir. Çalışmada Sıddık Demir'in “*Afşinli Derdiçok: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şiirleri*” isimli kitabındaki derlemelerinden faydalanılmıştır.

Ekoeleştirel Bağlamda Derdiçok ve Şiirleri:

Halk şiirinin 20. yüzyıl temsilcilerinden biri olan Derdiçok, dönemin yetiştirdiği lirik şairlerden biridir. Asıl adı Ömer Lütfi olan âşık, 1874'te Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde doğmuş ve Afşin'de yaşamını sürdürmüştür. Çocukken babası ile birlikte gittiği Eshabü'l Kehf zikirleri âşığının hayatında önemli bir yere sahiptir. “Onun şiire başlaması Eshabü'l Kehf ziyaretinden biri esnasında Yedi Uyurlardan Yemliha, bir başka rivayete göre de üç pir-i fâninin onun ağzına mısır akıtmasından sonra olmuştur” (Sekni 1996: 85). Âşıklık geleneğinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişi temsil eden bade içme ve rüya motifi ile birlikte Derdiçok hak aşığı vasfı da kazanmıştır.

“Derdiçok, yüzyıllardan beri gelen halk şairi geleneğimizin yetiştirdiği kudretli köylü şairlerden biridir” (Demir 1993: 13). Şiirlerinde sade Türkçeyi ve halk söyleyişlerini ustalıkla kullanmış; sevgi, gurbet, ayrılık, özlem, keder şiirlerine konu olmuştur. “Halk

ağzı ve zevki ile, yöre insanının kalbine bir duygu ve sevgi mayası çalan Derdiçok'ta, yöre insanı kendi zevkini, tabii ve güzel Türkçesini bulmuştur" (Demir 1993: 14-15).

Derdiçok yaşadığı dönemde kazandığı şöhret ile birçok araştırmacının ve edebiyatçının da dikkatini çekmeyi başarmıştır. Sıddık Demir'in "Afşinli Derdiçok: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Şiirleri" isimli kitabının "Sunuş" bölümünde Şükrü Elçin (Demir 1993: 5), "Onun bazı şiirleri ilk defa dergi köşelerinde ve antolojilerde görünür görünmez dikkati çektir. Bunun sırrını onun şairlik kudretinde ve mahalli ağız hususiyetleri ile süsleyip bütünleşmiş, sade, tabii ve güzel Türkçesinde aramak lazımdır" diyerek Derdiçok'un dili kullanmadaki ustalığına değinir. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü ise Derdiçok için "1937 yılının ilk aylarında ölen Elbistanlı Derdiçok da bazen asıl halk zevkine yaklaşan şiirleriyle âşık edebiyatının asrımızdaki son değerli mümessillerinden sayılabilir" (Demir 1993: 14) cümlesiyle onun hakkındaki görüşlerini dile getirir. Kimi zaman değeri Karacaoğlan ile Gevheri ile mukayese edilen Derdiçok 20. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur.

Hayatı boyunca Elbistan ve Afşin dışına çıkmayan âşık, yaşadığı yörenin karakteristik ve tabii özelliklerini şiirlerine yansıtmıştır. Yaşadığı coğrafyanın güzellikleri, dağları, coşkun akan ırmakları hep şiirlerinde yer bulmuştur. İç içe yaşadığı doğayı resmederken ona canlı bir birey vasfı yükleyen bir üslup takınmıştır. Yaşadığı çevreyi saran dağlar onun hem dert ortağı hem de duygularının tercümanı olmuştur. Binboğa Dağları'nın doğusunda yer alan Nurhak Dağı'na seslendiği şiiri bu noktada önemlidir. Derdiçok Nurhak Dağı'na seslenip sorular sorarken ona bir kişilik verir:

*Eğlen Nurhak Dağı bir sualim var
Söyle mukuf musun yaşına Nurhak
Evvelâ emirde seherin günü
Ne acep tez değer taşına Nurhak*

*Bir haber ver ne zamandan var idin
Bilinmi yaşını sorsam Berid'in
Mor koyunu koyağında yürüdüün
Düşen kara çadır peşine Nurhak* (s. 214)

Evrende ne zamandır var olduğunu bilemediği; ancak kendisinden daha fazla olaya tanık olan Nurhak Dağı onda merak uyandırır. Evrenin sahibi olduğunu iddia eden insanlara doğanın evrendeki yerini ve hâkimiyetini böyle hatırlatmaktadır. Yine Nurhak Dağı'na seslendiği bir başka şiirinde ondan yardım istemektedir:

*Sen almışsın gökdeleyi karşına
Aklım yetmez hesap etsem yaşına
Yüz süreyim toprağına taşına
Derdime bir derman ol Nurhak dağı*

*Nerden baksam ala karın görünür
Koyağında mor kuyunun yürünür
Derde derman otu sende bulunur
Derdime bir derman sal Nurhak Dağı* (s. 199)

Doğa, içerisindeki binlerce tür bitki ile sağlığımız için zengin bir kaynaktır. İnsanlar yüzyıllardan beridir doğayı şifa kaynağı olarak gömüş, çeşitli hastalıkların tedavisinde doğanın mucizelerinden yararlanmışlardır. Doğanın heybetli unsurları olan dağlar, bin bir çeşit şifalı bitkisi ve temiz havası ile hem bedenimizi hem ruhumuzu iyileştiren nadide yerlerdendir. Ekoeleştiride "Sığ yaklaşımlar doğaya faydacı bir bakışla yaklaşarak doğal kaynakların insanların yararına korunması gerektiğini savunurken,

derin ekoloji doğadaki içsel değerini tanımasını talep eder" (Garrard 2017: 42-43). Derdine derman arayan Derdiçok için de Nurhak Dağı vazgeçilmezdir. Çünkü Nurhak Dağı onun şifa aradığı yerin ötesinde aynı zamanda sırdaşıdır, dostudur. Derdiçok doğanın insana sağladığı faydadan bağımsız olarak ona değer vermekte ve çıkarıcı bir ilişki kurmaktan uzak durmaktadır. Dert ortağı olarak gördüğü dağlarla bir başka şiirinde şöyle dertleşir:

*Bir belâyâ düştü başım
Halım oldu yaman dağlar
Bahar eyyamı gelürse
Başın olur çimen dağlar*

*Ağ yar bana selam vermez
Gelüp hallarımı sormaz
Ara yırak gözüm görmez
Yolum oldu duman dağlar* (s. 98)

Âşıkların dağlar gibi dert ortağı olarak gördüğü bir başka unsur rüzgârdır. Rüzgâr sevgiliden, gurbetten haber getirir; âşığın selamını götürür. Âşıklar rüzgârı korkulacak bir unsur olarak değil, derdine ortak olan bir dost olarak görürler. Derdiçok, Kahramanmaraş'ta etkili olan ve halk arasında "Garbi Yeli" olarak bilinen rüzgâra seslendiği şiirinde ona gurbetten haber sorar:

*Sehilden mi kakdın hey karbi yeri
Yavruların bize selâmı var mı
Doyup usanmadım şirin diline
Şeker gibi tatlı kelâmı var mı*

*Yazılmış annüma kara yazılar
Yüreğime bir ort düştü sızılar
Gelmeyor mektubu nerde kuzular
Acep Kışlık m'ola geleni var mı* (s. 188)

"İnsanın kültürel bir varlık olarak doğal çevreden ayrı düşünülmesini sağlayan toplumsal söylemler doğanın aleyhine olacak şekilde bir doğa/kültür karşıtlığı üretmiş ve bunun da "doğal" olarak algılanmasını sağlamıştır" (Opperman 2006: 75-86). Derdiçok bu ikili karşıtlığın ötesinde bir insan-doğa bütünlüğü oluşturur. Onun şiirlerinde doğa kimi zaman kendisini özdeşleştirdiği bir varlık, kimi zaman sevdiği güzelin bir yansımasıdır. Kendisini doğa ile özdeşleştirmesi, değer verdiği birisine doğaya has özellikleri aktarması onun doğaya olan bakış açısını da ortaya koymaktadır. Derdiçok'un kendisini doğa ile özdeşleştirdiği şu dizeler bu bağlamda değerlendirilebilir:

*Heç kimse bilmeyor halım
Bülbül oldu söyler dilim
Kokmaz oldu konca gülüm
Bir yel esti solduruyor* (s. 94)

Bu dizelerde divan edebiyatında olduğu gibi halk şiirlerinde de kendisine yer bulan bülbül-gül motifi dikkat çeker. Derdiçok, âşıklara ilham kaynağı olan bülbülü dertlerine ortak eder. "Bülbül ıstırap çeken, feryat eden âşıktır. Kederli insanı ve onun ruh halini dile getirir. Gül ise naz ve cefa eden sevgilidir" (Yıldız 2002: 27). Âşığın kendisini bülbül ile sevdiğini gül ile özdeşleştirmesi ekoeştirel bağlamda önemlidir. Yine sevdiği güzeli çeşitli çiçeklerle anlatan, doğadaki güzellikleri sevdiğine aksettiren âşık; sevdiğini coşkun akan sulara, sele benzetmektedir:

Oturma yanuma bir hoş kokarsın
Has bahçe içinde gül müsün gelin
Çıkma dama sağı solu yıkarsın
Yazbahar ayında sel misin gelin

Süzüp gözün' uğrun uğrun bakıyor
Dayanamam ciğerimi yakıyor
Dudağından şeker şerbet akıyor
Petekler içinde bal mısın gelin

Nedi ak alınma karalar bağlan
Benziyon ağ yâre gönülmü eğlen
İğranıp gelirken ciğerim dağlan
Ya selvi yasemin dal mısın gelin (s. 301)

“Derin Ekoloji’ye göre yeryüzündeki canlı veya cansız, doğanın parçası olan her unsur, varlığının değeri açısından doğada aynı haklara ve imkânlarla sahiptir” (Ayaz 2014: 280). Âşıklar doğada bir arada sürdürdükleri yaşamda dünyayı paylaştıkları diğer canlıların farkında olmuşlar, bu bilinci şiirlerine yansıtmuşlardır. Hayvanları yaşam ağının bir parçası kabul ederek onlara yaklaşmışlardır. Derdiçok’un şiirlerinde de hayvanlar adeta doğanın süsüdür ve sevgilinin güzelliğiyle birlikte anılırlar. Gölün yüzeyinde narin boynuyla süzülen gövel ördekler, derin bakışları ve ürkek tavırları ile cerenler sevgiliyi anımsatan canlılardır:

Gövel ördek gimi gölde yüzersin
Ağa ceren gimi çölde gezersin
Tel tel edüip mah yüzüne düzersin
Benzettim zülûfün tele Fadıma (s. 143)

Tabiatın bir unsuru olan kar da beyaz rengiyle Derdiçok’un şiirlerine konu olmuştur. Yüce dağların erişilmez güzelliği olan kar; sevgilinin teni, yüzü, gerdanı olarak karşımıza çıkar. Sevgili, Binboğa Dağları’nın doruklarındaki bu ulaşılmaz güzellikle yüceltilmektedir:

Eğlene kalaydım yanında bu yaz
Gece gündüz Hakka ederim niyaz
Gördüm gerdanını ne güzel beyaz
Binboğa’nın karı mısın sürmeli (s. 186)

Halk şiirinde mevsimler, âşığın üzerinde bıraktığı etkiyle kendisine yer bulan motiflerdendir. Özellikle ilkbahar mevsimi bir tür canlanmayı, yeniden doğmayı, dirilmeyi simgelemesiyle güzel duygular çağırıştır. “İlkbahar hayata yeniden başlayış demektir. Çiçekler, güller, seller, kuşlar hep baharın birer unsurudur” (Yıldız 2002: 11). Derdiçok da bu yeniden başlayışı büyük bir heyecanla, coşkun akan sularla, çiçeklerin kokusuyla dile getirir. Onun için bahar gonca güllerle çevrili bahçeler, mor menekşeler, turnalar, kazlar, gövel ördekler demektir.

Derdiçok’un şiirlerinde bahar, hüznün duygusu ile birlikte de aktarılmaktadır. İki evladını kaybeden âşık, “kuzularım” diye seslendiği evlatlarını yitirmenin acısını derinden yaşamaktadır. Baharın gelmesiyle yaşanan tatlı telaş, yaylaların yeşermesi, nehirlerin coşması, turnaların göç etmesi onu hüzünlendirmektedir. Tabiatın dirilişi ile evlatlarını hatırlamakta, onlara olan özlemi artmaktadır:

Bahar aylarında uğradım kışa
Coşkun sular gimi akar ağlarım

*Kınamam ağalar düştüm ataşa
Her gün kara bağrımı yakar ağlarım*

*Çifte kuzuların yakar özümü
Arzedersen duyan ağlar sözüümü
Yitirdim bulamam beyler kuzumu
El yavrularına bakar ağlarım*

*N'oldu bilemeyom şu bana n'odu
Bahar aylarında güllerim soldu
Gelmiyor kuzular nerede kaldı
Ellerim koynuma sokar ağlarım (s. 265)*

“Bahar dirilişi, tazeliği, canlılığı, güzelliği ve sevgiliyi temsil etmektedir. Bu nedenle âşıklar baharı diğer mevsimlere tercih eder ve onu çok severler. Bahar neşenin, sevincin, zevkin, eğlencenin ve aşkın mevsimidir” (Şanal 2019: 71). Bahar mevsiminin güzelliğinde sevdiği güzeli gören âşık, doğa ile sevdiği güzel arasında bir bağ kurmuştur. Bahar mevsimi Derdiçok'a sevdiğini hatırlatır. Sevdiğinin uzakta olması, ondan haber alamaması Derdiçok'u üzmektedir. Yaşadığı bu üzüntüyü şu dizelerle dile getirir:

*Gene bahar geldi gönlüm bulandı
Akar bozbulanık seli göründü
Sarıçiçek mor menefşe açılır
Dostun bahçesinde gülü göründü*

*Doğru söyle güzel gelişin nerden
Hiç mi haberin yok gül yüzlü yârdan
Sıvanmış bazılar beyazdır kardan
Bütün bilezikli kolu göründü (s. 378)*

Baharın gelmesiyle tabiatta yaşanan canlılık, insanları da harekete geçirir. Dağlardaki karın erimesiyle birlikte insanlar sıcak havaları bir nebze olsun rahat geçirmek, hayvanlarını otlatmak gibi amaçlarla yaylalara göç ederler. Doğanın insan hayatına etkisinin bir örneği olarak karşımıza çıkan bu göç, Derdiçok için de bir anlam ifade etmektedir. Baharın gelişiyse sevdiğinin yaylaya göç etmesi âşığı etkilemektedir:

*Coştum'ola Güredi'nin çayları
Yazlıktamı kışlıktamı avları
İşte derler geldi bahar ayları
Nazlım yaylalara göç ederm'ola (s. 137)*

Âşığın kimi zaman doğaya karşı sitemkâr bir üslup takındığı dikkati çekmektedir. Ancak onun sitemi yine doğa merkezlidir. Aşağıdaki şiirinde dolup taşan Ceyhan Nehri'nin coşkun akmasıyla yıkıp geçmesi ve verdiği zararı dile getirmektedir. Bağların harap olmasına sebep olan Ceyhan'a âşık sitem ederken, aynı zamanda baharın gelişiyse kuru ağaçların sulanmasını da faydalı olarak görmektedir:

*Zalim Ceyhan coşkun aktı
Bütün kenarların yıktı
Hancerin' sinama çaktı
Arttı derdin beleniyor*

*Dolanak gedek dağları
Tüm harap ettin bağları
Geldi bahar yaz ayları*

Kur' ağaçlar sulanıyor (s. 90)

Söğütlü Çayı'na seslendiği şiirinde suların bulanık akmasından şikâyet eden âşık doğaya kızmaktadır. “Ördeğin, kazın kırılsın” diyerek sitemini ortaya koyar. Burada doğadan yana tavrı değişmiş, insan merkezci düşünceyle hareket etmiştir:

*Aman zalım ne bulanık akıyon
Bütün çamur olmuş düzün Söğütlü
Derdin ne ki sağı solu yıkıyon
Ne zaman gelici gözün Söğütlü*

*Yörü zalim sen Mevlâdan bulasın
Arkan sıra kuzuları melesin
Kuruya gözlerin melil kalasın
Kırılsın ördeğin kazın Söğütlü (s. 372)*

Kış mevsimi, halk şiirinde bahar mevsimine göre daha az işlense de Derdiçok kış mevsimini şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Kış mevsiminin soğuk, kasvetli hali onun şiirlerinde hissedilir. Yağan kar ve boran sevgiliye ulaşmayı engelleyen bir unsur olarak görülür. Kardan kapanan yollar sevdiğine ulaşmasını engeller. Bu yüzden âşık bu duruma feryat eder:

*Kar boran savurur yolun seçilmez
Tatlıdır ağalar candan geçilmez
Yardan ayrılalı gamum açılmaz
Ah feryad eder kara bağlarım (s. 261)*

Bir başka şiirinde ise kış mevsiminin gelmesi âşıkta korkuya sebep olur. Yüce dağlarda görünen karlar, sevdiğinden uzak kalmanın habercisidir. Sevdiğini görmemek âşığa dünyayı dar eder. Bu durum onun için ölümden bile zordur:

*Kış geliyor yüce dağlar kar olur
Yâr görünmez dünya bana dar olur
DERDİÇOĞ'a bu ölümden zor gelir
Nazlı lâl eyledi dilimi benim (s. 256)*

Yine esen kuru poyrazın âşığa yol vermemesi, sevgiliye giden yolları kesmesi ile doğanın insana karşı olan zaferi dile getirilmektedir. İnsanın doğa karşısındaki çaresizliği, güçsüzlüğü Derdiçok'un şiirlerinde sıkça yer bulur:

*Senden ayrılalı gözlerim yaşlı
Heç mi insafın kız hilal kaşlı
Eser kuru boyraz ortalık kışlı
Getsem çevirir mi yolda kar beni (s. 191)*

Doğaya hak ettiği değeri geri vermeyi amaçlayan ekoeleştiriyeye göre asıl sorumlu insandır. Çevreye karşı farkındalık yaratmak ve insanları bu konuda bilinçlendirmek ekoeleştirelinin hedeflerindedir. Bu bilinç, âşıkların şiirlerinde de zaman zaman kendisini gösterir. Doğa ile iç içe yaşayan halk şairleri için bu kaçınılmaz bir durumdur. Onlar sazıyla, sözleriyle bir nevi doğanın sesi olmuşlardır. Derdiçok, bir şiirinde insanın doğaya verdiği zararı şöyle dile getirir:

*Çağır Allah'ına çağır
Sabreyle nefisini kayır
Tarla oldu dağlar, bayır
Çiftçilere kâr kalmadı (s. 32)*

İnsanların doğanın efendisi gibi davranarak onu tüketmesi ve sömürmesi sonucu dağlar, yeşil alanlar yok olmaktadır. Yanlış arazi kullanımı da bunun en büyük sebeplerindendir. “Boş alan olduğu düşüncesiyle insan yerleşim bölgelerine dönüştürülen yerlerin aslında boş alan olmadığı, tam tersine hayvan ve bitki türlerinin yaşam alanları olduğu çağlar boyunca göz ardı edilmiştir” (Dönmez 2012: 274). İnsanların hayvanlarını otlatmak, tarla açmak suretiyle yok ettiği yeşil alanlar Derdiçok’u isyan ettirmektedir. Bu yok oluş; erozyon, heyelan, sel gibi doğal afet olup yine insanı etkileyecektir.

“İnsanlar doğal çevreyi düzenlemeye veya kontrol etmeye çalışmamalı; tam tersine yeryüzü ile birlikte hareket etmelidir. Tarımsal alanların kullanımı karşılıklı ilkesine dayalı etik kurallar tarafından yönlendirilmelidir” (Kümbet 2012: 202). Derdiçok’un ürün yetiştirme konusunda yaşadığı zorlukları anlattığı dizeler, belirli sebeplerle cılız yetişen buğdaya ve anız yakılmasına değinir. Âşığın bahsettiği olgular ekoeleştirel boyutta önemlidir:

*Buğdayımız oldu gelez
Biçerik olmuyor firez
Harmanın üstünde talaz
Beni candan osandırdı (s. 109)*

Doğal şartlar tarımsal üretimi etkiler. Buğdayın iyi yetişmeyip cılız olması, bozulan iklim şartlarına bağlı olabileceği gibi, Derdiçok’un değindiği şekilde insan faktörlü durumlar da etkendir. Derdiçok, şiirinde toprağın bilinçsizce kullanımının ve anız yakılmasının zararlarına değinmektedir. Ekoeleştirel anlamda insanın doğaya olan tavrı, yine kendisini etkilemektedir.

Turnalar âşıkların şiirlerinde sıkça kullandığı motiflerdendir. Sılanın, hasretin simgesi olmuşlardır. “Gökyüzünde katar katar giden turnalar âşıklarda büyük bir tesir bırakır. Âşık turnalarla sevgiliden haber sorar, ona selam gönderir” (Yıldız 2002: 28). Çevreci yaklaşımda avcılık bir canlının yaşam hakkını elinden alan, eziyet veren bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Derdiçok turnalara seslendiği şiirlerinde doğadan yana bir tavır takınır. Siladan haber getiren turnaları, avcılara karşı korumayı kendisine bir görev edinir:

*Turnam adın büyük söylenür dilde
Ne çok eğleniyon sen bizim ilde
Belki avcı olur bizim bu çölde
Göksun derler yaylaların hası var (s. 350)*

Turnaların ötüşüyle dertlenen Derdiçok, dert ortağı olan turnaları avcılara karşı uyarır:

*Turnam gökyüzünde tutanım katar
Sakın avcı olur okunu atar
Ötmen seher vakti dertlerim artar
Yakman DERDİÇOĞ’un serini turnam (s. 273)*

Sonuç

Günümüz modern insanı içinde yaşadığı dünyayı bilinçsizce tüketmekte ve kendisini doğaya karşı konumlandırmaktadır. Bu insan-doğa ikilemini ortadan kaldırarak insanlara doğa merkezli bir bakış açısı kazandırmak ekoeleştirelinin başlıca amaçlarından biridir. Ekoeleştirel, çevreci bilinci edebiyata dâhil ederek geniş kitlelere ulaşmayı hedefler. Doğayı en iyi yansıtan eserler ise, doğayla iç içe yaşayan âşıkların şiirleridir. Doğa, âşıkların şiirlerinde coşkuyla, heyecanla dile gelir.

Ekoeleştirel boyutta şiirlerini incelediğimiz Derdiçok, doğayı canlı bir tablo gibi betimleyen, yaşadığı çevreyi şiirlerinde resmeden âşıklarımızdan biridir. Dağlar, rüzgârlar, nehirler, bitkiler, hayvanlar onun şiirleri içindeki tabloda yerini almıştır. Doğadaki ahenk âşığın şiirlerinde hissedilmektedir. Doğadaki canlı ve cansız varlıklar bir düzen içinde ve bir bütün olarak var olmaktadır. Âşık, insan-doğa ikili karşıtlığının ötesinde bir bütünlük içinde doğaya yaklaşmaktadır. Kendisini, sevdiği güzeli doğaya benzetmekte ve doğayla özdeşleştirmektedir. Derdiçok'un şiirlerinde doğa cansız bir nesne, bir kaynak değil; âşığın dertleştiği bir dosttur. Yüce dağlar, rüzgârlar, coşkun akan nehirler âşığın şiirlerinde kişileştirilmekte ve canlı bir varlık olarak görülmektedir.

Doğayı anlayan, onun parçası olduğunu kabul eden bir toplum için doğanın içinden biri olan âşıklara, doğanın sesini duyabileceğimiz halk şiirlerine kulak vermek gerekmektedir. Doğadaki her unsurun bir işlevi olduğunun farkına vararak oluşturulan bütüncül bakış açısı, gelecek nesillere yeşil bir dünya bırakmanın ilk adımı olacaktır.

Kaynaklar

- Ayaz, Hüseyin (2014). Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 278-292.
- Bulut, Dilek (2005). Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri. *Littera Edebiyat Yazıları*, 17, 79-89.
- Demir, Sıddık (1993). *Afşinli Derdiçok: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Şiirleri*. Ankara: Alıç Okul Yayınları.
- Dindar, Gülşah (2012). Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli. *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat* (Ed. Serpil Oppermann). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Dönmez, Başak Ağın (2012). Ekoeleştiri ve Hayvan Çalışmaları: Avatar, Madagaskar ve Madagaskar 2: Afrika'ya Kaçış Filmlerinde Doğa ve Hayvan Temsilleri. *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat* (Ed. Serpil Oppermann). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Garrard, Greg (2017). *Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar* (Çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Kabak, Turgay (2018). Dadaloğlu'nun Şiirlerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(21), 36-47.
- Kümbet, Pelin (2012). Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa. *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. (Ed. Serpil Oppermann). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Opperman, Serpil (2006). Doğa Yazınında Beden Politikası. *Littera Edebiyat Yazıları*, 18, 75-86.
- Oppermann, Serpil (2012). Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü. *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat* (Ed. Serpil Oppermann). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Özdağ, Ufuk (2017). *Çevreci Eleştiriye Giriş*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Sekni, Nazife Gül (1996). *XX. Yüzyıl Afşinli Halk Şairleri*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şanal, Nilay (2019). *Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Tabiat*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, Âdem (2002). *Halk Şiirinde Tabiat*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

